

Erken Cumhuriyet Döneminde Gençliğin Militarizasyonu: Askerliğe Hazırlık Dersleri*

Müzeyyen Ezel ÜNAL**

Özet

19. yüzyıldan itibaren modern devletler, zorunlu askerlik pratiği ve savaşların topyekûnlaşmasına paralel olarak, gençleri askerliğe hazırlamak amacıyla gençlerin militarizasyonunu hedefleyen politikalar uygulamaya başlamışlardır. Bu politikaların birisi de, gençlere sivil okullarda askerlik eğitimi verilmesidir. Bu çalışmada, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki benzer politikalar ele alınacak ve 1926 yılında erkek ortaokul ve lise öğrencileri için müfredata konmuş olan Askerliğe Hazırlık dersleri incelenecektir. İki dünya savaşı arasındaki ruh hali ve pratiklerden etkilenmiş bu dersler, özellikle ders kitaplarından hareketle analiz edilecektir. Derslerin kitaplarında öne çıkan “milli ordu” övgüleri ve “savaşların kaçınılmazlığı” fikri, itaat, disiplin gibi askerliğe ait değerlerin ve ölümün yüceltilmesine dayanan aktarımlar ve “halkın seferberliği” mefhumu bağlamında yapılan millet-i müsellaha (silahlanmış millet) tahayyüllerine odaklanılacaktır. Bu çalışmayla, erken Cumhuriyet'in gençliğe bakışı, bu dönemdeki militarist eğitim ve gençlik politikaları gibi tartışmalara katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Gençlik, Militarizasyon, Askerliğe Hazırlık Dersleri, Ders Kitapları

* Bu çalışma, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2014 yılında tamamladığım “Aux armes, jeunes! La militarisation de la jeunesse en Turquie à travers les manuels scolaires (1926-1945)” başlıklı yüksek lisans tezinin bir bölümünün ve 13. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir. Tez jürimde yer alan Füsun Üstel ve Enes Kabakçı'ya ve tez danışmanım Özgür Adadağ'a değerli eleştirileri ve katkıları için teşekkür ederim.

** Arş. Gör. Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü. E-posta: ezel.unal@kocaeli.edu.tr

Militarisation of Youth in Early Republican Turkey: Preparation for Military Service Courses

Abstract

Since the 19th century, modern states have commenced to implement policies aiming for militarization of the youth in order to prepare them for the warfare in parallel with the universal conscription and total warfare. One of these policies was offering military courses in civilian schools. In this study, similar policies will be discussed in the early years of the Republic and the Preparation for Military Service courses added to curriculum for the male students in middle school and high school in 1926 will be examined. These courses influenced by the state of mind and practices between the two world wars will be analyzed through the textbooks of the courses. Especially, the praises of “national army” and the idea of “inevitability of wars”, emphasis on values about military such as obedience and discipline and the glorification of death, imaginations of *millet-i müsellaha* (nation in arms) within the context of “mobilization of the people” in the textbooks will be focused on. This study aims to contribute to the discussions such as the perception of the young Republic about the youth and the militarist policies of youth and education in this period.

Keywords: Youth, Militarisation, Preparation for Military Service Courses, Textbooks

Giriş

Türkiye eğitim sistemindeki militarist öğeler, özellikle 2000’li yılların başından itibaren, sınırlı da olsa, önemli tartışmaların ve araştırmaların konusu olmuştur.¹ Bu tartışma ve araştırmalardaki en önemli malzemeyi ise, 2012 yılında ortaöğretim müfredatından kaldırılan Milli Güvenlik Dersleri oluşturmaktadır. İlk kez 1926 yılında ortaöğretim programlarına giren ve 2012 yılına kadar farklı isimler altında (Askerliğe Hazırlık dersleri, Milli Güvenlik dersleri, Milli Savunma dersleri) aktarılagelen bu dersler, özellikle hedef kitlesi olan gençlerin militarize edilmesi konusunda önemli bir zemin oluşturmuştur. Bu incelemede, 1926 yılında ortaöğretim programlarına giren Askerliğe Hazırlık derslerinin ders kitaplarına odaklanılarak, Cumhuriyet’in ilk yıllarında gençliğin militarizasyonu ele alınacaktır.²

1 Bu alandaki bazı çalışmalar için bkz. Altınay (2003); (2004a); (2004b); (2009); Özdamar (2007).

2 Militarizasyon derken, geniş anlamda “askerleşme”yi kastediyoruz. Militarizmi, Altınay’ın da ele aldığı biçimiyle, “çok genel bir tanımla, ordu ve askerliğe dair değerlerin, pratiklerin, süreçlerin ve yaklaşımların yüceltilmesi ve yaşamın her alanına yayılması (veya yayılmasının amaçlanması) olarak” ve militarizasyonu yani “askerleşmeyi ise bu yönde işleyen süreç(ler) olarak” anlıyoruz (Altınay, 2009: 144). Askerliğe Hazırlık dersleri ve benzeri dersler gençlerin, eğitim yoluyla bir askerleşme sürecine tabi tutulmasına yol açar. Bu türden bir anlayışta, insanlar (bu

18. yüzyıldan itibaren modern toplumlarda ortaya çıkmış, çocuklukla yetişkinlik arasındaki geçiş dönemini ifade eden ve toplumsal bir inşa olan gençlik (Galland, 2002: 6) hem modern devletler için siyasal ve sosyal açıdan müdahale edilmesi gereken bir kategori olarak görülmüş hem de gençler bizatihi modern devletlerin inşasında rol oynamıştır (Lüküslü, 2009: 19-22). Modern toplumlar “yetişkin-merkezli” toplumlar olduğu olduklarından (Gaullier'den akt. Lüküslü, 2009: 20), modern devletler de geleceğin yetişkinleri yani geleceğin yurttaşları olan gençler için çeşitli politikalar üretmeye başlamışlardır. Bu politikalar özellikle gençlerin eğitimine ilişkindir. Gençlerin eğitim aracılığıyla modern, milliyetçi fikirlerle tanışması ve bu toplum içinde bu fikirlerin taşıyıcıları olmaları beklenmiştir. Öte yandan, birbirine paralel süreçlerden geçseler de, modern devletler içinde zamana, mekâna, topluma bağlı olarak farklı gençlik inşaları, politikaları ve deneyimleri ortaya çıkmıştır.³ Bu açıdan gençlerin en çarpıcı deneyimlerinden birisi de, ordu ve askerliğe ilişkin deneyimleridir. Zira 18. yüzyıldan önce bir askerinin yaşının pek ehemmiyeti yokken, 18. yüzyıl boyunca genç ölümleri, küçük yaşta askerlerde görülen disiplinsizlik gibi nedenlerle asker olma yaşına alt sınırlar konmaya başlanmış, 19. yüzyıl itibariyle ise gençlerin askeri eğitiminin yerinin kışlalar değil, okul olduğu düşüncesi hâkim hale gelmiştir (Loriga, 1997).

Gençlerin fiziki ve moral bir askeri eğitimden geçirilerek militarize edilmeleri yönündeki gelişmeler, Avrupâda vatandaş orduları ve zorunlu askerliğin ortaya çıkışı ile halkın savaş için topyekûn seferber edilmesi olgularına paralel olarak ortaya çıkmıştır. Zorunlu askerlik sistemi, süreç içinde orduların eriştiği maddi-teknolojik altyapıya sağladığı düzenli insan gücüyle, pratik bir sistem olduğu kadar; modern devletin merkezileşme ve kontrol etme mekanizmasına önemli bir işlerlik kazandırmasıyla da hızla benimsenen bir asker toplama sistemi oldu. Ancak salt bir asker toplama sistemi olmakla da kalmadı; ulus-devletler bünyesinde milliyetçiliğin yayılmasının, vatandaşlık tanımının değişmesi ve şekillenmesinin ve devlet-toplum-birey ilişkisinin belirlenmesinin önemli unsurlarından birini oluşturdu. Bunun yanında, endüstrileşen savaş teknolojisi ve zorunlu askerlik sistemi ile merkezileşen devletlerin vatandaş-orduları, savaşların yapısında da bir değişim yaratmış; savaşlar belli bir kesimi değil, tüm halkı ilgilendiren meseleler haline gelmiş, başka bir deyişle topyekûnlaşmıştır (Beşikçi, 2010). Topyekûn savaş, savaşın ön hazırlığı ile birlikte, savaş sırasında askeri alanın dışında siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanların da seferberliğini içeren, cephe ile cephe-gerisi arasındaki farkın bulanıklaştığı bir hali ifade etmektedir. Bu değişim beraberinde, savaşan kesimler dışında, toplumun diğer kesimlerinin de savaş için (örneğin kadınların fabrikalarda, tarımda ya da ilkyardımlarında; çocukların izcilik vb. faaliyetler aracılığıyla cephe gerisinde, cepheleler arası haberleşmede) seferber edilmesini beraberinde getirmiştir. 19. yüzyılın başlarından itibaren, gençlerin savaş için hazırlanması ve eğitilmesi fikrinin arka planında, bu topyekûn savaş fikri yatmaktadır.

çalışmada gençler) bir emir-komuta zincirinin parçaları olarak görülür, savaşlar sırasında insanlardan birtakım milliyetçi ve militarist değerler uğruna ölmeleri beklenir, savaşlar sorunların çözümünde çoğunlukla tek yol gibi gösterilir, barış ve barışçıl yollar imkansız ütopyalar gibi sunulur (Altınay, 2009: 144-145).

3 Avrupâda gençlerin devrimciler, genç işçiler, köylü gençler ya da öğrenciler olarak farklı ülkelerdeki farklı deneyimleri ile ilgili bir derleme için bkz. (ed) Giovanni Levi ve Jean-Claude Schmitt (1997). Benzer biçimde Galland da eserinde 19. yüzyılda burjuva gençliğin, işçi gençliğin ve geleneksel topluluklarda gençliğin farklı deneyimlerine işaret eder (2002: 12-20).

Topyekûn savaşın yarattığı gereksinimlerin yanında, gençlere askerlik öncesi bir ön-eğitim verme düşüncesinin bir diğer nedeni de kısalan askerlik süreleridir. Önceleri çok uzun olan askerlik süreleri, tüm erkek yurttaşların belli sürelerle silâh altında tutulmasının yarattığı güçlük nedeniyle kısaltılmıştır.⁴ Öte yandan, silâh altına alınan erkek yurttaşların büyük çoğunluğunu kırsal kesimden gelenler ya da askerlik mesleğiyle ilgisi bulunmayan kişiler oluşturduğundan, askerlik sürelerindeki kısalmanın bu kişilerin askeri eğitiminde ve askerliğe uyum sağlamasında kimi sıkıntılar yaratacağı askeri ve siyasi otoritelerin öncelikli endişeleri arasındadır. Gençliğe askerlik hizmetinden önce fiziki ve moral bir askeri eğitim verme fikri, bu endişenin giderilmesi yolunda atılan adımlardan biridir ve temel olarak iki mecra üzerinden pratiğe yansımıştır. Bunlardan ilki okullarda verilen askerlik başta olmak üzere, vatandaşlık bilgisi, beden eğitimi dersleri gibi içerikleri militarize edilmiş dersler; diğeri de devlet kontrolünde kurulan ve yönlendirilen paramiliter gençlik örgütleridir. Bu incelemede gençliğin paramiliter örgütlerine değinilmeyecek,⁵ yalnızca Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Askerliğe Hazırlık dersleri üzerinde durulacaktır.

Askeri talim dersleri ve içerikleri militarize edilmiş diğer dersler, Avrupa'da milliyetçiliğin hız kazandığı, arka planında zorunlu askerlik sistemi ve topyekûnlaşan savaşların yer aldığı 19. yüzyıl boyunca yaygınlaştı ve eğitim programlarındaki yerlerini aldı. Askeri ihtiyaçlar ve beklentiler, ilk önce jimnastik ve beden terbiyesi eğitimlerinin militarize edilmesiyle karşılanmaya çalışıldı; Danimarka ve Prusya'da 19. yüzyılın ilk yarısında jimnastik dersleri etrafında askeri hazırlık eğitimlerinin verilmesi öngörülürken, İsveç'te buna ek olarak askeri talim dersi de verilmekteydi (Leonard, 1923). Fransa'da, özellikle 1870'te Prusya karşısında alınan yenilgi sonrasında, askeri nitelikleri ön plana çıkan beden terbiyesi dersleri benimsenmiştir (Terret, 2003: 106). Fransa'da, eğitim üzerine uzmanlaşmış isimlerden biri olan Adolphe Cheron, askerliğe hazırlık meselesinin yurttaşın genel eğitiminin en önemli parçalarından birini oluşturduğunu ve askerlik süreleri kısalıkça hazırlığa daha da fazla ihtiyaç duyulduğunu söyler (Cheron, 1911). Cheron'a göre, gençlerin fiziki, manevi ve entelektüel eğitimini de içeren bu türden bir formasyon, onun toplum içinde gelecekte oynayacağı rolü de belirleyecektir. Bu kapsamda 1870 sonrasında, Fransa'da "Gençlerin Askerliğe Hazırlığı için Ulusal Dernek" adıyla bir dernek de kurulmuştur (Cheron, 1911). Özellikle Birinci Dünya Savaşı arifesinde ve sırasında, militarize beden terbiyesi dersleri ile askeri talim dersleri, Avrupa genelinde oldukça revaçtadır. Ateş'in aktardığına göre 1917'ye gelindiğinde tablo şöyleydi: Macaristan'da askeri eğitim zorunluydu; İsviçre'de askeri jimnastik ilköğretimde zorunlu ve gönüllüydü, buna ek olarak tüfek eğitimi ile silahlı ya da silahsız eğitim

4 19. yüzyıl boyunca zorunlu askerlik hizmeti sürelerinde sürekli bir kısalma eğilimi görülmektedir. Örneğin yüzyıl başında Fransa'da zorunlu hizmet süresi 8 yıldır. Bu, hem ordu giderlerinde büyük maliyetlere yol açmakta hem de çok fazla sayıda erkeğin, uzun süreler boyunca işgücü piyasasının dışında kalmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle uzun askerlik süreleri kısaltılmış, kısaltılan süreyi telafi etmek amacıyla Prusya'da *Landwehr* adı verilen bir ihtiyat zabıtlığı sistemi geliştirilmiştir ve sistem Avrupa'ya yayılmıştır. Buna göre, zorunlu askerlik süresi kısaltmakta, yalnızca belli dönemlerde talim yapan ve sefer zamanı orduya çağırılacak geniş bir ihtiyat havuzu sistemi oluşturulmaktaydı. Daha sonra bu sistem, Osmanlı İmparatorluğu'na redif sistemi biçiminde yansımaktadır. Bkz. Lucassen ve Zürcher, (2003: 14).

5 Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e gençliğin paramiliter örgütleri ile ilgili çeşitli araştırmalar mevcuttur. Bunlardan bazıları için "Toprak (1985: 531-536); Balcıoğlu (1999); Akın (2004: 126-170); Beşikçi (2009); Ateş (2012)."

de yapılmaktaydı; tüfek eğitimi İsveç'te zorunlu, Norveç'te gönüllüydü; İtalya'da askeri eğitim zorunluymdu; Rusya'da ise, hem ilk hem ortaöğretim kurumlarında askeri jimnastik yapılmaktaydı (akt. Ateş, 2012: 69). Osmanlı İmparatorluğu'nda da özellikle Balkan Savaşı'ndan sonra içeriği militarize edilmiş jimnastik, beden eğitimi, askeri talim gibi dersler okullarda zorunlu hale getirilirken, İzci Ocağı, Türk Ocakları'na bağlı Türk Gücü Derneği, Osmanlı Güç Dernekleri ve en son Birinci Dünya Savaşı sırasında oluşturulan Osmanlı Genç Dernekleri'yle gençliğin paramiliter örgütler altında örgütlenmesi de hedeflenmişti (Ateş, 2012).

Erken Cumhuriyet döneminde ise, gençlerin askeri eğitimi iki temel faktörün etkisi altındaydı. Bunlardan ilki, iki dünya savaşı arasındaki dönemdeki atmosferin ve Avrupa'da otoriter/totaliter devletlerin etkisidir. Bu yıllarda Avrupa'da başta İtalya'daki *Ballila* teşkilatı ve Nazi Almanyası'ndaki *Hitlerjugend* (Hitler Gençliği) olmak üzere, pek çok devlet paramiliter gençlik teşkilatları oluşturmuş ve gençlerin askeri eğitimine hız vermişti.⁶ Bir diğer önemli faktör ise, Cumhuriyet'in kurulma ve konsolidasyon sürecinde devletin gençliğe biçtiği roldür. Neyzi'nin tanımlamasıyla, dönemin siyasi elitleri gençlerden "rejimin bekçileri" olmalarını bekliyordu (Neyzi, 2001: 105-106).⁷ Bu dönemde, topyekûn savaş düşüncesinin de etkisiyle, potansiyel bir savaş tehlikesi karşısında gençlerin eğitim aracılığıyla askerlik bilgileriyle erkenden tanışması istenmiştir (Akın, 2004: 143). Ayrıca daha da genel bir hedefle, askerlik eğitimi yoluyla disiplinli, itaatkâr, yurtsever gençler yetiştirilmesi amaçlanmaktaydı.

Bu incelemede, buraya dek değindiğimiz tarihsel arka plan çerçevesinde, erken Cumhuriyet döneminde müfredata giren Askerliğe Hazırlık derslerini, bu derslerin ders kitapları aracılığıyla ele almaya çalışacağız.⁸ Ders kitaplarının detaylı incelenmesine geçmeden önce, derslerin ortaya çıkışı ile ilgili siyasi ve askeri elitler arasındaki tartışmalara kısaca değineceğiz. Askerliğe Hazırlık dersi kitapları aracılığıyla, bu derslerden ne beklendiği, derslerde milliyetçi ve militarist aktarımların ne tür ifadeler yoluyla yapıldığı, orduların, savaşların ve itaat, disiplin gibi militarist değerlerin ders kitaplarında kendilerine nasıl yer buldukları, öğrencilere dönük nasıl bir yaklaşım benimsendiği ve bu dersler aracılığıyla Cumhuriyet'in hedeflediği gençlik ve toplum tahayyülleri bu incelemenin cevap aradığı sorular arasındadır. Böylelikle eğitim, askerlik ve gençliğe ilişkin politikaların en çarpıcı kesişme noktalarından birini oluşturan Askerliğe Hazırlık derslerinin hem iki dünya savaşı atmosferinden hem de yeni kurulan cumhuriyetin inşa sürecinden etkilendiğini, dönemin askeri ve sivil elitlerinin cumhuriyetin kuruluşu ve konsolidasyonu sürecinde öğrencilere askerlermiş gibi seslendiğini ve öğrencilerin bu dersler aracılığıyla askerliğin erken biçimlerini okullarda deneyimlediğini göstermeye çalışacağız.

6 Faşist İtalya ve Nazi Almanyası'nda gençlerin durumu için *A History of Young People* derlemesi içinde L. Malvano ve E. Michaud'nun makalelerine bakılabilir. (ed) Giovanni Levi ve Jean-Claude Schmitt (1997).

7 Aynı dönemde Türkiye'de gençlik tarihini ve Cumhuriyet'in gençlik algısını inceleyen bir başka kaynak için Lüküslü (2009: 22-47).

8 Bu kapsamda incelenen Askerliğe Hazırlık Dersi kitapları şunlardır: Cemil Tahir (1928); Yaşınok (1940-41); (1937a); (1939); (1937b); (1937c); Birtok (1942a); (1942b); (1942c); Ezgeç (1942a); (1942b); Bilgesu [ty]a; [ty]b.

Askerliğe Hazırlık Derslerinin Ortaya Çıkışı: Tartışmalar ve Düzenlemeler

Osmanlı İmparatorluğu'nda, sivil okullarda askeri eğitim vermeye başlanması Balkan Savaşları'nda alınan yenilginin hemen ertesine rastlar (Ateş, 2012: 137). II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren yazılan ders kitaplarında, beden eğitimi ve vatandaşlık eğitimi gibi derslerin içerikleri hâlihazırda militarize edilmiş olmakla beraber (Üstel, 2004: 83-88), gençleri doğrudan, beden ve ruhen askerliğe hazırlamayı hedefleyen dersler, Balkan yenilgisinin ardından müfredatlara konmuştur. Osmanlı ordusunun, modern biçimde düzenlenmiş Balkan orduları karşısında aldığı bu mağlubiyet, Osmanlı elitlerini, ordudaki gençleri orduya katılmalarından evvel askeri biçimde eğitmeye yöneltti; zira onlara göre yenilginin en önemli nedenlerinden biri gençlerin beden ve ruhen askerliğe ve savaşıma hazır olmamalarıydı (Beşikçi, 2009: 62; Ateş, 2012: 173-213). Müfredata konan bu derslerde gençlere askerliğin ve askeri düzenlemelerin tanıtılmasının yanında, yıllarında düzenlenecek kamplarda atış talimleri yapmaları da öngörülmüştü (Ateş, 2012: 137). Öte yandan Beşikçi'nin vurguladığı üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nda gençliğin askerliğe hazırlanması konusunda okullarda verilecek bir askeri eğitim yöneticilerin arzu ettiği düzeyde olamayacaktır. Zira bu yıllarda, Maarif Nezareti'nin verilerine göre her beş çocuktan yalnızca biri okula gitmekteydi ve okula giden gençler büyük oranda kentli ya da gayrimüslim nüfusa mensuptu (Beşikçi, 2009: 62). Osmanlı ordusunun bel kemiğini ise, okuryazar olmayan köylü gençler oluşturmaktaydı ve okulda verilecek herhangi bir askeri eğitimin muhatabı olmaktan çok uzaktaydılar. Bu nedenle, Osmanlı elitleri, gençleri askerliğe hazırlamak için yalnızca okullarda verilen askeri eğitimden, hem okullu hem de okul-dışı gençleri örgütlemeye çalışan Osmanlı Genç Dernekleri gibi paramiliter derneklerin faaliyetleri üzerinde durmaya çalışmışlardır.⁹

Cumhuriyet dönemine geçildiğinde ise, bu durum farklılaşacaktır. Meclisin açıldığı ilk yıldan itibaren "milli eğitim" meselesi Cumhuriyet elitlerinin önemle üzerinde durdukları bir konu olmuştur (Kaplan, 2002: 789). Buna paralel olarak, Cumhuriyet'in ilk on yılında hem okul sayısında hem de okullaşma oranında önemli bir artış oldu. Örneğin 1923 yılında 9 bin civarındaki ortaokul öğrencisi sayısı 1928'de 15 bine, 1935 yılında 44 bine ulaşmıştır; yine 1923'de 500 civarındaki lise öğrencisi sayısı 1928'de 1800, 1935 yılında 10 bin civarındadır (Sakaoğlu, 2003: 181 ve 205). Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndaki durumun aksine, Cumhuriyet döneminde, okullarda verilecek askeri bir eğitimin daha fazla genç üzerinde etkili olabileceğini varsaymak mümkün. Okullarda gençlere askerlik öncesi bir eğitim verilmesi fikri, henüz Cumhuriyet'in ilk yıllarında tartışılan bir konu olmuştur. 1926'da Askerliğe Hazırlık dersleri müfredata konulmadan bir yıl önce, dönemin Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi [Çakmak] Paşa'nın Başvekâlet'e sunduğu raporlar ve Maarif Vekâleti bünyesinde çalışan Selim Sırrı [Tarcan] Bey ile sürdürülen yazışmalar, bu dönemde gençliğin askerliğe hazırlanması konusunda siyasi ve askeri elitlerin fikirleri üzerine bize önemli ipuçları sunar. Fevzi Paşa, Başvekâlet'e sunduğu ilk raporda, gençlerin fiziki eğitimini hedefleyen bir gençlik teşkilatı kurulmasının yanında, sivil okullarda, askeri okullarda olduğu gibi askerliğe hazırlık dersleri verilmesini de talep eder (akt. Balcıoğlu, 1997: 463).

⁹ Osmanlı Genç Dernekleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Beşikçi (2009: 63-92); Ateş (2012: 343-526).

Fevzi Paşa, “pek ehemmiyetli ve hayati” olarak tanımladığı askerlik derslerine duyulan ihtiyacın sebebi olarak askerlik sürelerinin kısalmasını gösterir, zira 1924 yılının hemen başında, kanunda yapılan bir değişiklikle askerlik süresi 18 aya düşürülmüştür.¹⁰ Fevzi Paşa bu talebini Avrupadaki deneyimlere dayandırmış; Fransa, İngiltere ve Lehistan’da sivil okullarda benzer askeri eğitimlerin verildiğini, bu eğitimlerde gerçek askeri talimlerin yapıldığını ve bu faaliyetlerin ordu tarafından da desteklendiğini belirtmektedir (Akt. Balcıoğlu, 1997: 468). Böylelikle askerlik sürelerinin azalmasının yaratacağı sakıncaların bertaraf edilebileceği düşünülmüştür. Yine aynı raporunda Fevzi Paşa, okullarda verilmesini istediği askerlik derslerinde işlenmesini istediği konuları da belirtir: atış bilgisi ve uygulaması, silah bilgisi, ordu teşkilatı, seferberlik, askeri tarih, askerlik mükellefiyeti ve topografya (Balcıoğlu, 1997: 469-470). Buna karşılık, kendisinden ilgili raporla ilgili görüş istenen dönemin Terbiye-i Bedeniye Müfettiş-i Umumi Selim Sırrı Bey ise Fevzi Paşa’nın bu önerilerine pek sıcak bakmaz.¹¹ “Sivil mektepler vatana âlim yetiştirmekle mükelleftir” diyen Selim Sırrı Bey’e göre, gençlere okulda daha ziyade moral bir eğitim verilmeli, beden eğitimi dersleri teşvik edilmeli ancak askeri eğitim kışlalara bırakılmalıdır (akt. Balcıoğlu, 1997: 470-473). Selim Sırrı Bey’in raporu, askerliğe hazırlığın, 17 yaşından büyük gençler için ordunun atış poligonlarında verilecek bir ön-eğitim ile sağlanabileceği önerisiyle son bulmaktadır.

Askerliğe Hazırlık derslerinin 1926 yılında kabul edildiği düşünüldüğünde, gençlere okullarda askerlik dersleri verilmesi konusundaki bu iki farklı görüşten Fevzi Paşa’nınki, Cumhuriyet kadrosu arasında daha fazla destekçi bulmuş gibi görünmektedir. Askerliğe Hazırlık derslerine dair ilk düzenleme, 1 Teşrinisani 1926 tarihine aittir. “Erkek Lise Sınıflarıyla Erkek Muallim Mekteplerinin Son İki Sınıflarında Yapılacak Askeri Tedrisat ve Talimler Hakkında Talimatname”yi düzenleyen Maarif Vekâleti, lise ve muallim mekteplerindeki coğrafya, tarih, malumat-ı vataniye ve terbiye-i bedeniye derslerine “askeri tedrisata taalluk eden” bilgilerin eklenmesini öngörmüştür. Örneğin coğrafya derslerine topografya bilgilerinin, tarih ders müfredatına İstanbul’un fethi, 93 Harbi, Balkan muharebeleri, Çanakkale muharebesi ve özellikle İstiklal Savaşı’nın, malumat-ı vataniye derslerine “askeri teşkilat, seferberlik sırasında halkın vazifeleri, resmi teşkilata yardımcı halk ve gençlik teşkilatları” gibi konuların, beden terbiyesi dersine ise “askeri idman talimatnamesinde gösterilen idman ve hareketlerin” ekleneceği duyurulmuştur (madde 2). Bu dersler okullarda, derslerin kendi öğretmenleri tarafından verilecek, ancak ihtiyaç duyulan kitap ve rehberler Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti tarafından hazır edilecektir (madde 3) (Muallimler Birliği Mecmuası, 1926: 780-781).

Mevcut derslere yapılan bu ilavelerin yanında, liseler ve erkek muallim mekteplerinde her on beş

10 Uzun yıllar süren seferberlik koşullarında askerlik sürelerinde belli bir standarttan bahsetmek imkânsızdır. Ancak resmi olarak, Cumhuriyet 1927 yılında kendi askerlik kanununu yapana kadar (1111 numaralı Askerlik Kanunu), 1914 yılında yapılan Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-u Muvakkatı’nı kullanmıştır. Bu kanuna göre, askerlik süreleri piyade ve nakliye sınıfları için iki yıl, diğer kara sınıfları Berriye, Mızık ve Jandarma için üç yıl olarak düzenlenmiştir (Milli Savunma Bakanlığı, 2014).

11 Selim Sırrı [Tarcan] (1874-1957), Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet dönemlerinde beden eğitimi ve beden terbiyesi konularında dönemin en önemli figürlerinden biridir. İsveç tarzı beden eğitimi ve jimnastiğini benimseyen Tarcan ırkçı-öjenik fikirlerden uzak, herkes için beden eğitiminin mümkün ve faydalı olduğuna inanan bir yaklaşıma sahiptir. Selim Sırrı Tarcan’ın beden eğitimi yaklaşımıyla ilgili bkz. Lüküslü ve Dinçşahin, (2011).

günde bir saat olmak üzere “terbiye-i askeriye konferansları” verilecektir. Konferansları verecek olan kişi ise en az yüzbaşı rütbesinde olmak üzere Müdafaa-i Milliye Vekaleti tarafından tayin edilecek ve Maarif Vekaleti tarafından onaylanacak ve bu konferansların programı ise Maarif Milli Talim ve Terbiye Dairesi ile Erkan-ı Harbiye Riyaseti Talim ve Terbiye Dairesi tarafından hazırlanacaktır (madde 4). Askerliğe Hazırlık derslerinin ilk biçimi bu şekilde, yani on beş günde bir verilecek bir saatlik askeri terbiye konferansları şeklinde düzenlenmiştir.

Ders yılı boyunca verilecek askeri terbiye konferanslarına ek olarak, pratik uygulamada bulunulması da istenmiş ve aynı talimnamede bu da düzenlenmiştir. Erkek liseleri ile erkek muallim mektebi öğrencilerinin her sene Ağustos ayının biri ile on beşi arasında askeri ders ve talimlerde buldukları bir açık hava kampı yapmaları öngörülmüştür (madde 6). Bu kamplarda öğrenciler idman ve talim ile silah talimi ve atışı yapacaktır (madde 7). Bir başka deyişle, öğrenciler, yıl boyunca kitaplardan ve öğretmenlerinden öğrendikleri bilgileri pratikte uygulama fırsatı bulacaklardır. Öğrenciler, her yıl bu kampların sonunda terbiye-i askeriye muallimleri tarafından da onaylanan bir vesika ve her yıl aldığı bu vesikalara mukabil okulu bitirdiğinde de bir askeri ehliyet vesikası alır. Bu askeri vesika, askerlik hizmeti sırasında dikkate alınır, ancak ne tür hak ve imtiyazlar doğuracağı bu talimatnamede açıkça belirtilmez ve bunların Erkan-ı Harbiye Riyaseti ile Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin tasarrufunda olduğu belirtilir (madde 10-11). Orta, tam ve yüksek olarak düzenlenen askeri ehliyetnamelerin, ilan edilen ders programları doğrultusunda yapılacak imtihanlarla alınacağı, daha sonra, Erkan-ı Harbiye Riyasetinin hazırladığı “Askerliğe Hazırlık Tedrisatı, Askeri Ehliyetname Almak ve İhtiyat Zabiti Hazırlık Kıt'aları Hakkında 60 Numaralı Talimatname” kapsamında ilan edilmiştir (Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, 1927).

Öğrencilere Askermiş Gibi Seslenmek: Askerliğe Hazırlık Dersi Kitapları

Askerlik derslerinin müfredat programı ise, ilk defa 1926-1927 eğitim-öğretim yılı için düzenlenmiştir (Maarif Vekâleti, 1927). Müfredat ile ilgili göze çarpan ilk nokta, ele alınması öngörülen konuların, Fevzi Paşa'nın 1925 yılında önerdiği konularla birebir örtüşmesidir. Bu durumdan, Askerliğe Hazırlık derslerinin içeriğinin Erkan-ı Harbiye Reisi'nin beklentisini karşılayacak şekilde hazırlandığı sonucunu çıkarabiliriz. İlgili müfredat doğrultusunda, dersin ilk kitabı da 1926 yılında hazırlanmıştır. Bu kitap, Cemil Tahir tarafından yazılan ve ilk baskısını 1926 yılında Malumat-ı Askeriye Dersleri adıyla yapan ancak yine aynı yıl yapılan ikinci baskısında adı Askerliğe Hazırlık Dersleri olarak değiştirilen ders kitabıdır (Özege, 1991: 369). 1926 yılından İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar, bu müfredata, birkaç değişiklik dışında sadık kalınacak; diğer ders kitapları da bu müfredat programı doğrultusunda yazılacaktır. Tüm ders kitaplarının yazarları, en az yüzbaşı rütbesindeki subaylardan oluşmaktadır ve tüm kitaplar önce Genelkurmay Başkanlığı'nın onayından geçmiş ve ardından Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilmişlerdir.

Yine askerliğe hazırlık eğitimi ile ilgili olup doğrudan Askerliğe Hazırlık dersleri için yazılmamış ancak konumuzla ilgili ciddi ipuçları sunan bir başka kitap da, Afet İnan'ın *Askerlik Vazifesi*

kitabıdır. Yurt Bilgisi dersleri için yazılan *Medeni Bilgiler* kapsamında olan bu broşür, kitap olarak 1930 yılında Devlet Matbaası'nca İstanbul'da basılmıştır.¹² Bilindiği gibi Afet İnan, daha sonra Medeni Bilgiler kitabını oluşturacak broşürleri, Atatürk'ün isteği üzerine hazırlamıştır, bazı kısımları Afet İnan'ın notları üzerinden bizzat Atatürk yazmıştır. Bununla beraber *Askerlik Vazifesi* kitabına Atatürk'ün doğrudan müdahalede bulunduğu dair bir bilgi yoktur. Ancak kitabın ilk sayfalarında yer aldığı üzere Afet Hanım, öğretmenlik yaptığı dönemde yazdığı bu notları, İsmet Paşa'ya ve dönemin Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa'ya yollamış, her ikisi de Afet Hanım'a kitabı çok beğendiklerini ve isabetli bulduklarını ifade eden bir cevap yazmıştır. Bunun üzerine Maarif Vekâleti'nin de onayıyla kitap Yurt Bilgisi dersleri kapsamında okutulmak üzere basılmıştır. Ayrıca kitapta, bazı paragrafların İsmet Paşa ve Fevzi Paşa'ya ait olduğunu gösteren notlar vardır (1930: 42, 52). Broşürün bu inceleme kapsamına alınmasının nedeni, içeriğinin Askerliğe Hazırlık dersleri programıyla ciddi biçimde örtüşmesi ve Afet İnan'ın yabancı kaynaklardan çeviriler yaparak oluşturduğunu söylediği bu *Askerlik Vazifesi* kitabının Goltz Paşa'nın *Millet-i Müsellaha* kitabından doğrudan tercüme içermesidir (Ünder, 1999: 49-56).¹³ Bu durum, bizim benzer konularla ilgili Goltz Paşa'nın yorumlarını da görmemiz için fırsat sunmaktadır. İleride ele alacağımız, itaat, üstlere saygı ve komutanların özellikleri konularında öğrencilere aktarılan yorumlar aslında Goltz Paşa'ya ait yorumlardır, Goltz Paşa'nın düşünceleri, 30'lu yıllarda Cumhuriyet kadroları arasında etkisini sürdürmektedir.¹⁴

Daha önce de belirttiğimiz gibi, incelediğimiz Askerliğe Hazırlık dersi kitaplarının içeriği, ilk kitaptan itibaren bir süreklilik göstermektedir. Buna göre, ders kitapları şu başlıklardan oluşmaktadır: Ordu Kurumu, Ordu Teşkilatı, Askerlik Kanunu, Askeri Terbiye, Silahlar ya da Silah Bilgisi, Atış, Topografya, Seferberlik, Muharebe Usulü ve Harp Tarihi. Bu başlıklardan özellikle Muharebe Usulü, Atış, Topografya gibi başlıklar oldukça teknik anlatımlar içerir. Ders kitapların neredeyse yarısı silahlarla ilgili tanımlar, bilgiler, resimler, nasıl muharebe edileceği ile ilgili teknik bilgiler, askeri haritalar ve krokilerden oluşmaktadır. Bu bölümlerde henüz ortaokul ve lise çağındaki öğrencilere, topografya haritaları, bu haritaların okunması ve çizilmesi ile ilgili bilgiler verilmekte, muharebede savunma, taarruz, yığınak yapma gibi faaliyetler krokiler üzerinden teknik olarak anlatılmaktadır. Ancak daha da çarpıcı olarak bu bölümler, silahların türleri ve aksamı, top, bomba, savaş uçağı, ağır silahlarla ilgili yine oldukça detaylı anlatımlar içermekte ve derslere getirilen tüfek, kasatura vb. silahlar aracılığıyla öğrencilerin bu silahları tanımalarının sağlanması, hatta öğrencilerin pratikte atış yapmaları istenmektedir.

Askerliğe Hazırlık dersi kitaplarında henüz ortaokul ve lise çağındaki öğrencilere, kitapların neredeyse

12 Bundan başka, *İntihap, Şirketler ve Bankalar* ve *Vergi Bilgisi* kitapları da ayrı olarak basılmıştır.

13 Colmar von der Goltz (1843-1916), Osmanlı ordusunun modernizasyonu için ülkeye davet edilen Alman heyetinin üyelerinden biridir. Özellikle harp okullarındaki askeri eğitimin modernizasyonunda büyük rol oynamıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e uzanan etkisi, fikirlerinden kaynaklanmaktadır. 1883'te yazdığı *Millet-i Müsellaha* kitabı, kısa sürede Osmanlıca'ya çevrilmiş ve büyük ilgi görmüştür. Akmeşe, Goltz'un askeri doktrinleri ile fikir dünyasının, Almanya'daki pek çok çağdaşı gibi, sosyal darvinizm, milliyetçilik ve militarizmden etkilendiğini belirtir (2005: 21-22). Özellikle savaşların kaçınılmazlığını vurgulayan Goltz Paşa, tüm toplumun her daim savaşa hazır bulunmasının önemini belirtir.

14 Goltz Paşa'nın Türk askeri hayatında 1970'lere dek uzanan etkisi için bkz. Özcan (2010).

yarısını kaplayacak kadar detaylı teknik ve mesleki bilgi verildiğini görmek, son yıllara kadarki Milli Güvenlik dersleri ile karşılaştırdığımızda ilk bakışta şaşırtıcıdır. Zira günümüze yaklaştıkça bu derslerdeki askerliğe, silahlara, muharebe usullerine dair teknik anlatımlar artık kitaplarda yer almayacak; yerlerini “Atatürk ilke ve inkılâpları”, “Millî birlik ve beraberlik”, “Türkiye Cumhuriyeti üzerine oynanan oyunlar” gibi konulara bırakacaklardır (Altınay, 2003:141-142). Bu bakımdan erken Cumhuriyet dönemindeki Askerliğe Hazırlık dersleri ile devam niteliğindeki geç dönem Milli Güvenlik dersleri içerikleri arasında paradigmatik bir kopuşun varlığından söz etmek mümkün. Bu durum erken Cumhuriyet dönemindeki Askerliğe Hazırlık dersleri kitaplarındaki, anlaşılması oldukça zor olan teknik bilgi bolluğunun, yani derslerin anlaşılmasını güçleştirmenin o dönem için pedagojik bir amatörlük mü sayılacağı yoksa böylesi teknik bir dile yer vermenin ders kitabı yazımı konusunda bir tercih mi olduğu sorularını akıllara getirmektedir. Yine de bu, özellikle 1930’ların Türkiye’sinde, kitapların teknik bilgilerin aktarımının yanı sıra bir değer aşılama amacını taşımadığı anlamına gelmiyor. Aşağıda özellikle dönemin ruhunu yansıtan ve militarist ideolojinin aktarılmasını sağlayan bazı bölümlere yer vereceğiz. Bu bölümlerden ordunun tanıtıldığı “Ordu Kurumu”, askeri değerler sisteminin anlatıldığı “Askerî Terbiye” ya da seferberlikte vatandaşın vazifelerini anlatan “Seferberlik” gibi bölümler, bizim aşağıda tematik olarak ele alacağımız gibi, militarist ideolojinin pek çok ögesinin gençlere aktarıldığı başlıklar olarak göze çarpmaktadır.

Orduların Milliliği ve Orduda Hiyerarşinin Vurgulanması

İncelenen Askerliğe Hazırlık ders kitaplarının hemen hemen tümünde orduların modernleşmesi ve ulusal bir nitelik kazanmasından övgüyle bahsedilir. Özellikle devlet ve milletle ilişkilendirilerek, ordulara özel bir anlam ve bir tür kutsallık kazandırılır. Tam tersi biçimde, geçmiş asker toplama usulleri ise yergiyle anılır. Bu tutum, dönemin pek çok ders kitabında görülen, Cumhuriyet’e mahsus olanın iyi, eskiye mahsus olanın kötü olduğu biçimindeki tipik anlatı ile uyumludur. Afet İnan (1930: 35) “memleket ve millî gaye ile alakası olmayacak olan ücretli askerlerden mürekkep ordu, hatta gönüllü askerlerden mürekkep ordu bizce muteber değildir ve mevzubahs değildir” diyerek kendi tercihlerinin “millî ordu” olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, millî ordu, bugüne dek uygulanan asker toplama usulleri içinde gelinen en iyi noktadır ve doğrudan milletle ilişkilendirilmiştir. İnan’a göre “millî ordu, milletin varlığının ve Devlet varlığının en göze çarpan timsalidir” ve “Devletin şevket ve şerefi onunla yükselir” (İnan, 1930: 35). Dolayısıyla vatandaş-ordularından önceki ücretli ya da gönüllü profesyonel askerlerden müteşekkil ordular ile devşirme usulü ile (burada Osmanlı sistemine gönderme yapılır) asker toplayan ordulara dönük olumsuz ifadeler kitaplarda öne çıkar. Örneğin Bilgesu *Askerliğe Hazırlık Notları 1* kitabında, geçmişteki asker toplama usullerinden devşirme usulü ile toplanan askerler için “talim-terbiyesi eksik, vatan muhabbeti olmayan, itaatsiz, isteksiz, yağmacı, çapulcu” gibi ifadeler kullanmaktadır (ty: 33-34).

Yine Afet İnan, “millî orduların” “hususî” bir hayatı olduğundan bahseder. Bu “hususî hayat” belli esas ve şartlardan oluşmaktadır (1930: 34). Bu şartlardan ilki, “istekle ölüme hazır bulunmak” olarak saptanmıştır. Bu da “askere bir hususîlik, ciddîlik, yükseklik, kutsîlik verir”. İkinci olarak ordu, “aynî maksada çalışan birçok insanın birliğidir”. Burada kastedilen birlik, ast ve üstlerin birbirleriyle karşılıklı olarak kurdukları ilişkidir; yani üstler astlarını gözetir, astlar da üstlerine itaat

eder. Emir ve itaat ilişkisi de ordunun en önemli esaslarından bir diğeridir, buna göre itaat etmenin bir asker için itiyat haline gelmesi gerekir, aksi halde ordu vazifesini ifa edemez (İnan, 1930: 35). Ve son olarak üniforma giymek, “arkadaşlığı ve inkıyadı [boyun eğmeyi] hatırlatan harici bir alamel” olarak, ordunun ayırt edici unsurları arasındaki yerini alır. Bu esaslardan anlaşıldığına göre, orduda bir asker, ölüme *istekle* hazır bulunmalı, üstlerine *istekle* itaat etmelidir. Üniforma ise, askeri hiyerarşiyi her fırsatta hatırlatan ve gösteren sembollerden biri olarak yüceltilmektedir.

Ast-üst ya da emir-itaat ilişkisi, özellikle subaylar ve komutanlarla kurulacak ilişkilerde önemle vurgulanır. Subaylar ve özellikle komutanlar, bu dersler çerçevesinde, liderlik vasıflarından yola çıkılarak idealize edilmiş, zaman ve mekân-dışı bir tür kahraman kişilikler olarak karşımıza çıkar. Üst rütbeli bir subay ve komutan olmak, mesleki bir liyakat olmaktan öte, bir tür kahramanlık ve cesaret meselesi olarak ele alınmakta; itaat edilmesi gereken bu kişiler, aynı zamanda sıradan askerler ve sıradan insanlardan “üstün askeri ve insani vasıfları” sayesinde ayrılmaktadır. Bu üstünlük ilişkisi bir kez kurulduğunda, itaat etmek de ordunun yapısal bir gereği olmaktan ziyade, “doğal” bir görünüm kazanır. Afet İnan, kitabında subayları şöyle tarif etmektedir:

“Subay; muhakeme kudretini haiz, açık görüşlü ve herşeyi evvelden düşünebilir, müstakil harekete muktedir, kararında durur, kararının icrasında dayanıklı ve cevval; harp taliinin değişikliklerinden müteessir olmaz, taşıdığı yüksek şeref ve mesuliyeti tamamiyle müdrük bir şahsiyettir. Subay, her sahada komutan ve mürebbidir. İnsanları tanımak ve hakka riayet etmek, bilgi ve tecrübeye üstünlük, ciddi bir ahlak, nefse hakimlik ve yüksek bir cesaret subayın mümtaz vasıflarını teşkil eder ve onu en yüksek mevkie çıkarır (1930).”¹⁵

Benzer biçimde, orduda kumandanların rolü ve bir kumandanın nasıl bir kişilikte olması gerektiği yine Afet İnan tarafından ele alınmıştır. Buna göre, bir ordu bir kumandan sayesinde büyük zaferler de kazanabilir, büyük yenilgiler de alabilir, kumandanlar savaşın tüm akışını değiştirebilecek yetiye sahiptirler (1930: 27). Bir kumandan emredip hükmetmek için metanet sahibi olmalı, metanet sahibi olması için nefesine hâkim olabilmeli, mesuliyetleri deruhte etmeli, cesaret ve şecaat sahibi olmalıdır (1930: 28-29). Ayrıca bir kumandan yeri geldiğinde merhametsiz olmayı da bilmelidir. Kumandanların önemi ve özellikleri ile ilgili bu bölüm, doğrudan Goltz Paşa'nın Millet-i Müsellaha kitabından çeviridir (Ünder, 2000: 52-53).

Subayların ya da kumandaların üstün niteliklere sahip olduğu anlatımıyla dersleri sınıflarda en az yüzbaşı rütbesinde subayların verdiğini bir arada düşündüğümüzde, öğrencilerin askeri hiyerarşiyi, henüz askere gitmeden çok önce sınıflarda tanıdığını ve deneyimlediğini söylememiz mümkün. Buna ek olarak, üst rütbeli subayların kitaplarda ne kadar kahramanlaştırıldığını gördüğümüzde, öğrencilerin sınıfta en az yüzbaşı rütbesinde ders veren subayı da bir kahraman olarak görmesi mümkündür. Dolayısıyla öğrencilerin, Askerliğe Hazırlık dersi öğretmenlerini, yalnızca sıradan birer öğretmen olarak değil de, kitaplarda yüceltiği biçimiyle birer kahraman, üstün niteliklere sahip, “her sahada komutan” kişiler olarak tanınmasına zemin yaratılmış olduğunu söyleyebiliriz.

15 Kitaplardan doğrudan yapılan alıntılarda, dilbilgisi ve imla hatalarına dokunulmamıştır.

Zamanın Ruhu: Savaşlar ve Savaşların Kaçınılmazlığı

Orduların varlık sebebi olan savaşlar da, ders kitaplarında geniş bir yer tutmaktadır. Binlerce askeri uzun süreler için silâh altında tutmanın, yedirep içirmenin, yüksek miktarlarda harcama yapmanın tek sebebi olası bir savaştır. Binbaşı Nazım Yaşınok savaşları “Harp, memleketin hayati menfaatlerini korumak için milletin zora ve kuvvete müracaat etmesi” (1937: 3) olarak tariflerken, kurmay Yüzbaşı Hakkı Ezgeç “Barış yollarıyla halledilemeyen meseleleri, kuvvet kullanarak zorla halletmek” (1942a: 1) olarak ele almaktadır. Dolayısıyla savaş, menfaatleri korumak, meseleleri halletmek için başvurulmuş bir yöntem olarak tariflenmektedir. Savaşlar tanımlandıktan bir adım sonra ise, savaşların zorunlu olup olmadığı ya da savaşların önüne geçebilmenin imkânı tartışılır. İstisnasız olarak, incelediğimiz tüm ders kitaplarında savaşların önlenemez ve kaçınılmaz olduğu ifade edilir; bunun nedenleri ise, bazen birbiriyle ilintili bazen farklı farklıdır. Hatta bazı ders kitaplarında birbirini izleyen paragraflar arasında bile bu konuda çelişkili ifadeler olduğu göze çarpar.

Savaşların neden önlenemeyeceği ya da neden kaçınılmaz olduğu konusunda ilk olarak özcü açıklamalara başvurulur. Örneğin Cemil Tahir “İnsanların yaradılışlarında kendi nefisini başkasından daha evvel düşünmek ve üstün tutmak meyli vardır. Bu meyil insanlarda hırs, haset gibi, kin, intikam hisleri doğurur ve bu hisler de insanlar arasında kavgaya sebebiyet verir” diyerek devletlerin de bu tür insanlardan müteşekkil olduğunu, dolayısıyla devletler arasında çıkabilecek menfaat uyumsuzluklarında da kavgaya yani savaşa başvurmanın bir mecburiyet olduğunun kabul edilmesi gerektiğini söyler (1928: 4-5). Yani savaşların kaynağı, insan fitratındaki kötü özelliklerdir ve bunun değişmesinin imkânı olmadığından savaşların yaşanması da kaçınılmazdır.

Savaşların kaçınılmazlığı ve önlenemezliği ile ilgili ikinci neden ise; ulusun ekonomik menfaatlerini merkeze alır. Yine Cemil Tahir, yukarıdaki ilk ifadelerinin ardından “harplerin asıl sebebi iktisadidir” der ve ekler:

Mesela: çok nüfuslu bir millet tasavvur ediniz; bu milletin ferdleri hep çalışkan insanlar; fakat toprakları pek azdır... tek mil topraklarını ekip biçmişler. Hiç boş yer kalmamış. Bu milletin yanı başında toprağı daha bol fakat nüfusu daha az ve daha tembel bir millet vardır. Nüfusu toprağını sürmeye, işlemeye bile kifayet etmiyor. Tabiatıyla dar yere sıkışan millet komşusunun ferah vaziyetini gözden kaçırmaz. Boş duran topraklar bir milleti komşusuna tecavüz etmeye sevk eder. Netice harbe varır (1928: 4-5).”

İkinci Dünya Savaşı sırasında yazılmış bir başka kitapta ise “menfaat kelimesi dünyadan kalkmadıkça harbin de ortadan kalkmasına imkan yoktur” denmekte, savaşların sebebi olarak devletlerin ekonomik çıkarları peşinde koşması ileri sürülmektedir (Ezgeç, 1942a: 1). 1926 yılında ya da 1940’lı yıllarda yazılan farklı kitaplarda benzer ifadelerin yer alması, 20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan savaşlarla doğrudan ilgilidir. Avrupa’da da aynı yıllarda benzer bir ruh hali yaygın durumdadır. Türkiye özelinde ise, savaşların kaçınılmaz olduğu düşüncesinin tarihsel arka planında, 1911 yılında Trablusgarp Savaşı ile başlayan, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele ile 1922 yılına kadar süren kesintisiz savaş halinin yattığını söyleyebiliriz. Üstelik

1930'ların ikinci yarısından itibaren, yeni bir dünya savaşı tehlikesi hissedilmektedir. Bu durum, savaşların doğallaştırılmasını, uyuşmazlıkların halledilmesinde başvurulabilir bir yöntem olarak kabul edilmesini ve öğrencilere böyle aktarılmasını beraberinde getirmiştir.¹⁶

Savaşın doğallaştırılması ve önlenemez olduğunun düşünülmesi, barış girişimlerinin de beyhudedikle yaftalanmasına yol açar. Savaşların önlenmesine, önlenemese bile en azından doğuracağı zararları azaltmayı hedefleyen uluslararası girişimlere ve bunu girişimleri önerenlere kuşku ile bakılmakta, bu tür girişimler zaman zaman küçümsenmektedir. Uluslararası sorunlar karşısında hakemlik yapmak üzere kurulan Lahey'deki Adalet Divanı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin 1932 yılında üye olacağı Milletler Cemiyeti ile ilgili 1928 tarihli kitabında Tahir, şöyle demektedir: "Lahey sulh mahkemesi bizim bulgar, yunan ve sırp ve karadağdan ibaret müttefiklerle yaptığımız balkan muharebesine ve bütün cihanın birbirine giriştiği büyük harbe mani olamadığı gibi cemiyet-i akvamda yine bundan sonraki harplerin önüne geçemeyecektir (6-7)." Yine Afet İnan, orduların kaldırılması gibi taleplerin ıstıldığından bahseder ancak bu talebi "çok insanıyetperverane" ancak mümkünü olmayan bir talep olarak tanımlar. Ona göre "bu imkan, daima, parlak bir ideal olarak kalacaktır" (1930: 36-37).

Barışla ilgili bu umutsuzluk teması, coşkulu bir çağrıyla yerini yurt müdafaasının önemi ve erdemine bırakır. Ancak ordusu güçlü bir millet, bu kurtlar sofrasında kendine yer bulabilir. Savaşların her millet için kaçınılmaz olduğu bir dünyada gafil avlanmamak için hazır bulunmak, askeri konulara ve değerlere öncelik vermek, barış fikrinin yarattığı ataletten uzak kalmak, ekonomik, siyasal, sosyal düzeni olası bir savaşa durumu için tasarlamak gerekir. Böylelikle yurttaşlara yurt müdafaasında milliyetçi sorumlulukları da hatırlatılır. Afet İnan'ın veciz ifadesiyle "yalnız, elinde kılıç olduğu halde istiklalini her anda müdafaaya müheyya bulunan bir millet emin olabilir" (1930: 38). Tahir de "öyle ise bizde çalışalım, hepimiz harpde hassamıza düşecek vazifeleri iyice öğrenelim ve bu suretle ordumuzu daha ziyade kuvvetlendirerek milletimizin ve devletimizin diğer devletlerarasındaki mevki ve nüfuzunu arttıralım" diyerek aynı güçlü çağrıyla tekrarlamaktadır (1928: 8).

Henüz ortaokul öğrencilerine yapılan bu çağrı, 20. yüzyılda savaş, ordu ve toplum arasındaki ilişkide yaşanan dönüşümü anlamaya yardımcı olur. Artık savaşta yalnızca güçlü ordulara değil, "hassasına düşen vazifeleri" iyi öğrenmiş bir topluma da ihtiyaç vardır. Savaş, ordu ve toplum arasındaki ilişkide yaşanan bu dönüşüm, topyekûn savaş kavramıyla karşılık bulmuştur. Bu yeni algı, vatandaşların zorunlu olarak askerlik hizmetinde bulunmasından bir adım öteye giderek, savaş dönemlerinde tüm vatandaşların, cephe gerisinde, savaşın gerektirdiği askeri, ekonomik, siyasal, psikolojik ve toplumsal sorunlarla da baş edebilecek bir maddi ve moral kondisyonda olmalarını gerektirmektedir. Esasında topyekûn savaş, fikir olarak, millet-i müsellahanın aldığı

16 Savaşların sıradanlaştırılması ve kaçınılmazlığı düşüncesi son dönem Milli Güvenlik dersleri kapsamında da vurgulanan konulardan biri olmuştur. Altınay'ın belirttiği gibi bu düşüncüyü besleyen öğelerden en önemlisi "jeopolitik konum" söylemidir (2009: 152). Jeopolitika odaklı söylem, Milli Güvenlik derslerinde özellikle 1998 sonrasında görülmeye başlanmıştır, jeopolitik konumun önemine dayalı söylemi Askerliğe Hazırlık dersi kitaplarında görmeyiz. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Altınay'ın çalışmalarına bakılabilir.

bir başka isimden başka bir şey değildir, ancak iki dünya savaşı arasında pek çok ülke için adeta politik bir program halini almıştır. Ders kitaplarındaki buna dönük vurgular da, sadece militarist bir ideolojik tercihin değil, iki dünya savaşı arasındaki politik ve askeri atmosferin bir yansıması olarak görülmelidir.

Topyekûn Savaş ve Seferberlik Koşullarında Vatandaşların Vazifeleri

Yukarıda da belirtildiği gibi, topyekûn savaş fikrinin, somut olarak kendini gösterdiği koşullar seferberlik koşullarıdır. Önceleri yalnızca askerlerin savaş sırasında cepheye sevkini karşılayan seferberlik kavramı, savaşların değişen biçimleriyle birlikte ekonomik, siyasal, kültürel ve sosyal alanlarda yaşanan dönüşümleri de açıklayan bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ders kitaplarında da ele alındığı üzere, seferberlik, dar anlamıyla barış zamanında sayıca az olan orduyu, hem nicelik hem de nitelik itibarıyla savaşmak için hazır etme sürecine verilen addır “(Tahir, 1928: 119; Yaşınok, 1940: 58; Ezgeç, 1942a: 22; Bilgesu, [ty]: 95).” Bu noktada vatandaşlardan beklenen onların savaşmak için hazır olması ve gerektiği durumda cepheye sevk edilmesidir. Seferberlik ilan edildiği anda, eli silah tutan tüm erkeklerin, vakit kaybetmeden, her an savaş çıkması ihtimaline karşı hazır bulundurmaları gereken (iç çamaşırı, çorap, kundura, iğne, iplik, dış fırçası, diş macunu, ayna, tarak, havlu, tabak, matara, aspirin vb. malzemelerle birlikte) sırt çantalarını kapıp askerlik şubelerine koşmaları gerekmektedir (Bilgesu, [ty]: 96-98; Tahir, 1928: 122-124). Eli silah tutmayanlar ise “eli kalem tutan, sapan tutan, kazma tutan, iğne tutan, hâsıla elinden iş gelen erkekli kadınlı bütün fertleri harbin kendisinin yapabileceği bir vazifesini üzerine alır ve o suretle kimi cepheye, kimi geride çalışır ve o suretle harbe iştirak eder” (Cemil Tahir, 1928: 119). Bunun yanında yine vatandaşların, ordunun ihtiyacına göre, sahip oldukları hayvan, araba vb. malzemeleri de seferberlik döneminde orduya vermeleri beklenmektedir (Cemil Tahir, 1928: 120). Seferberliğin ağırdan alınmadan, en hızlı sürede tamamlanması gerekmektedir. Seferberlik sırasında askerlikten kaçmak korkaklıkla itham edilir (Cemil Tahir, 1928: 124), “hafif işlere kayrılmak çarelerine başvurmak soysuzluğunu ve korkaklığını gösterenler bu kötü hareketlerinin cezasını en azı surette çekerler” denir ve eklenir: “Türk karakteri hiçbir milletin karakteri ile ölçülemeyecek meziyetlerle, mertlikle doludur. Türk çocuğu memleket müdafaası işlerinde en kötü şartlar altında bile göğsünü yurduna siper etmeyi bilen erişilemeyecek bir varlıktır. O canını verir, yurdunu vermez” (Yaşınok, 1940: 62).

Ders kitaplarında, eli silah tutanların cepheye gitmesinin yanında tüm ülkenin ve yurttaşların maddi ve manevi olarak savaşa hazır edilmesi anlamını kazanan seferberliğin önemini özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında fark edildiğinin altı çizilmiştir. Buna göre; “büyük harbin ortaya koyduğu büyük bir hakikat varsa o da, memleketin hazarda [barışta] ve seferde Ordu dışında kalan canlı ve cansız bütün vasıtalarının harbe yarar bir hale getirilmesi ve harpte böylece idamesi keyfiyetidir (milli seferberliktir) (Yaşınok, 1937b: 37).” Yine buna göre, milli seferberliğin şu alanlarda yürütülmesi gerekir: zirai seferberlik, iktisadi ve sınaî seferberlik, nafia seferberliği, mali seferberlik, havaya karşı korunma, manevi seferberlik.

İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı bu yıllarda, bu seferberlik alanlarından manevi seferberlik

üzerinde özellikle durulur ve öğrenciler aracılığıyla yurttaşlar casusluk ve propaganda faaliyetleri konusunda uyarılır. İkinci Dünya Savaşı'na yaklaşılrken, Nazım Yaşınok'un 1939 tarihli kitabında Seferberlik Dersleri başlığı altında "Casusluk, Propaganda ve bunlara karşı korunma" isimli ders başlığı göze çarpar. Konunun bu başlık altında ele alınması, casusluk ve propagandaya karşı uyanık olmanın da bir seferberlik faaliyeti olarak algılandığını ifade eder. Casus, bir ülke aleyhine malumat toplayan kişi olarak tanımlanırken (1939: 71), casus olabilecek kişiler olarak şu meslek gruplarına dikkat çekilir: ecnebi mektep muallimleri, rahipler, yabancı mühendisler ve müteahhitler ile kumpanya acenteleri (Yaşınok, 1939: 72). Yine bu kişilere yardımcı olan ve "ikinci derece casus" olarak adlandırılan kişiler de vardır: "Türkün gayrı unsurlar (vatansızlar, yerli yabancılar), karaktersiz kadınlar, medeni hakları alınmış, vazife ve mevkiinden çıkarılmış karaktersiz şahıslar, muhtelif daire ve müesseselerin kapıcıları, hademeleri ve evlerdeki hususi hizmetçiler, telgraf memurları, hükümetin muhtelif teşkilatına mensup memurlar..." (Yaşınok, 1939: 72).

"Halkın maneviyatını sarsmak, muharebe isteğini kırmak, hükümeti millete karşı küçük düşürmek, bu suretle milleti hükümete ve orduya karşı soğutmak, ordunun kuvvetini eksiltmek gibi maksatlarla yalan yanlış haberler çıkarmak ve bunları yaymak" olarak tariflenen propaganda faaliyetleri de, öğrencilerin önemle uyarıldıkları konulardan biridir (Yaşınok, 1939: 73-74). Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında devletler, casusluk ve propaganda ile birbirlerine karşı bir nevi manevi savaş sürdürmektedir (Özdamar, 2007: 38-41). Bu savaşın etkilerinden korunmak için yurttaşlardan beklenen bir dizi görev vardır. Propagandanın özellikle "cahil ve zayıf ruhlu insanlar üzerinde daha çabuk tesir yaptığı" belirtilirken, öğrenciler aracılığıyla yurttaşlardan "boşboğazlık" yapmamaları istenir (Yaşınok, 1939: 73-74).

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında ve aynı zamanda iki dünya savaşı arasındaki atmosfer, savaşlar ve savaşların kaçınılmazlığı ile topyekün savaş, seferberlik gibi konular işlenirken kullanılan söylem üzerinde oldukça etkili olmuş, toplum ve gençlikle ilgili beklentileri bir o kadar şekillendirmiştir. Öte yandan, bu kitaplarda aynı yıllarda genç Cumhuriyet'in zaman zaman boğuştuğu iç isyanlarla ilgili herhangi bir açık ifadeye ya da bir üstü kapalı bir imaya rastlamayız. Zamanla resmi ideolojinin düşman söylemini belirleyen dini temelli isyanlar ya da 1938 Dersim İsyanı gibi Kürt isyanları, bu yıllarda, kitaplarda doğrudan karşımıza çıkmaz. Düşmanı belirleyen temel unsur, dış tehdide karşı milli ve özellikle askeri vazifesini yerine getirmeyen (ajanlık eden, iyi savaşmayan, korkan, esir düşen vb.) ya da yeterince iyi yerine getirmeyen kimselerdir yani düşman dış tehditle belirlenmiştir. Dışarıdan gelen bu tehdidin ülke içindeki taşıyıcıları ise "yerli yabancılar" olarak karşımıza çıkar. "Yerli yabancılar" ifadesi ile "ecnebi mektep muallimleri, rahipler" kastedildiğine göre, gayrimüslim yurttaşlar dışarıdan gelebilecek bir tehdidin araçları olarak gösterilmektedir. Gayrimüslim yurttaşların yanında, kadınlar da ders kitaplarında güvenilmez kimseler, ajanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Özdamar, 2007: 68-69). Son olarak yine, "hademeler", "hizmetçiler" karşımıza bir tehdit unsuru olarak çıkmaktadır. Kadınlar ve yoksullar, hem "cahil ve zayıf ruhlu" insanlar olarak dışarıdan gelebilecek tehditlerin hedefi olmaya daha açık kişiler olarak gösterilmekte hem de dış tehdidin içerideki araçları olarak tehlikeli olabileceklerine dikkat çekilmektedir. Böylece gayrimüslimlerin, kadınların ve yoksulların savaş sırasında ajanlık

ve karşı propagandanın hem nesnesi ancak daha ziyade tehdidin kendisi olarak temsil edildiğini görüyoruz. Askerliğe Hazırlık dersi kitapları vasıtasıyla ortaokul ve lise çağındaki gençler, bu kişilerle karşı uyarılmakta ve topyekûn savaşta üzerlerine düşen vazifeyi yapmaya davet edilmektedir.

Militarizmin Ethosu olarak “Askeri Terbiye”

Askerliğe Hazırlık ders kitaplarının önemli bir parçasını oluşturan “Askeri Terbiye” konusu, militarist değer sisteminin öğrencilere aktarılmasına önemli bir zemin oluşturur.¹⁷ İtaat, disiplin, cesaret, şeref, namus, korkusuzluk, gözü peklik, fedakâr olmak gibi bir dizi değer, “Askeri Terbiye” kapsamında ele alınır ve bu değerler askerliğin ve ordu hayatının ayrılmaz parçaları olarak sunulur. Bunlar, askerlik ve ordu kurumunun bir tür ethosunu oluşturur ve bu sisteme dâhil olan asker ya da öğrencilerin bu değerleri benimsemesi ve uygulaması beklenir. Ders kitaplarında, bu değerlerin öğrencilere ayrıntılı biçimde aktarıldığını ve onlardan bu değerleri hayatlarının her alanında benimsemeleri istendiğini görürüz.

Ortaokul ikinci sınıf öğrencileri için yazılan kitaplarda ele alınan itaat kavramı, Ezgeç’in kitabında çarpıcı biçimde şöyle tanımlanmaktadır: “[itaat] amirin verdiği emri, mırıldanmaksızın yerine getirmek demektir” (1942a: 9). Mırıldanmak, yüz ekşitmek gibi fiiller, konunun ele alındığı diğer kitaplarda da itaati bozmanın önemli unsurları olarak ifade edilmiş ve kesin olarak yasaklanmıştır (Yaşınok, 1940: 16). İtaat kavramı, askerliğin temeli olarak tariflenmekte ve itaatin gönüllü olarak gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Yine militarist değer sisteminin en önemli bileşenlerinden birini oluşturan disiplin, aynı zamanda bir pratik olarak da oldukça önemsenir. Ders kitaplarında üstlere, onların emirlerine ve yazılı kurallara itaat etmek olarak tanımlanan disiplin, aynı zamanda bunların tartışma konusu yapılmayacağını ve sorgulanmayacağını da ifade etmektedir. Bir ordu için disiplin en olmazsa olmaz koşul olarak gösterilir ve milletin, devletin ancak böyle bir ordu ile korunabileceği ifade edilir: “yurdun ve milletin saadetini, selametini, istiklalini sağlamak ve Cumhuriyeti korumak ancak disiplini mükemmel bir ordu ile mümkündür” (Birtek, 1942b: 20). Ezgeç, özcü bir yaklaşımla, disiplini milletle ilişkilendirerek “dünyada Türk ordusu kadar disiplinli bir ordu yoktur. Çünkü Türkler, aile ocaklarında büyüklerine karşı her milletten fazla itaatkar olarak yaşarlar ve bunu dünya milletlerinin tarihi de tasdik eder” demektedir (1942a: 10). Disiplini ele alan başka bir ifadede ise, Yaşınok disiplini eğitimle verilebilecek bir mesele olarak ele almakta ve ortaöğretim öğrencilerine seslenerek, zorunlu kılınan bu dersler vasıtasıyla, ordunun gençleri de içine aldığı, onları itaatkar ve disiplinli gençler olarak yetiştirmek vazifesini üstlendiğini, dolayısıyla gençlerin itaat ve disiplini henüz okul çağından itibaren hayatlarına tatbik etmeleri gerektiğini yazmaktadır (Yaşınok, 1940: 18). Şayet öğrenciler Askerliğe Hazırlık dersleri ile birlikte diğer derslerde öğrendiklerini tamamıyla beller ve hayatlarına tatbik edebilirlerse, itaat ve disiplinleri tam ve sağlam, iradeleri kuvvetli, harbe hazır bir vaziyete gelmiş sayılacaklardır. Buna göre, öğrenciler yalnızca askerlikleri sırasında değil, öğrenciliklerinden itibaren itaatkar ve disiplinli yurttaşlar olmak zorundadırlar.

17 Askerliğe hazırlık dersi kitaplarındaki “Askeri Terbiye” bölümleri Özdamar’ın tezinin bir bölümünde, erkeklik üzerinden toplumsal cinsiyetle ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Bkz. Özdamar (2007: 76-83).

Arkadaşlık da askerlik hizmeti sırasında, yüceltilen değerlerden biridir. “Aynı maksat ve gaye için bir yerde toplanmış insanların iyi geçinmesi” olarak tanımlanan arkadaşlığın en “lüzumlu ve hakikisi” askerlikteki arkadaşlık olarak ifade edilmektedir (Ezgeç, 1942a: 10). Bir yerde yiyen, içen, hastalanan, yaralanan ve hatta ölen insanlar arasında, karşısındaki için kendini feda edecek şekilde bir arkadaşlık gösterilmesi beklenmektedir. Bu nedenle arkadaşlığın en saf haliyle askerlik sırasında görüldüğü ileri sürülür. Bunun yanında, ordunun bir “uzviyet” olarak tanımlandığı yerde arkadaşlık, uzuvlar arasındaki ahengi sağlayan bir araç olarak da tanımlanır ve buna göre “askerlikte amirle memur, işçi ile patron yanyana durur. Aynı hakları taşır. İnsanları müsavata en çok yaklaştıran askerliktir. Bunlar da iyi arkadaşlıktan doğar. Komutanlar erlerin yalnız komutanı değil büyüğü, koruyucusu, kurtarıcısıdır” (Bilgesu, [ty]: 57-58). Bu ifadelerden anlaşılabilirliği gibi, askerlik sınıf farklılıklarının silindiği bir alan olarak tahayyül edilir ancak üstler ve astlar arasında paternalizme dayalı bir hiyerarşi olduğu da her fırsatta belirtilir. Bu bağlamda, üstler, koruyucu ve kurtarıcı rolündeyse, astların da korunan ve kurtarılan rolünde olduğunun üstü kapalı bir biçimde vurgulandığını söyleyebiliriz.

Ortaokul 3. sınıf öğrencileri için verilen “Askeri Terbiye” malumatının konusunu ise, namus ve şeref kavramları oluşturmaktadır. Bu kavramlar oldukça soyut, göreceli, değişken anlamlara sahiptir. Örneğin “askerliğin namus ve şerefi, kendine verilen vazife ve işleri istekle ve noksansız yapmakla, askerlik nizam ve kanunlara tamamen uygun bulunmakla muhafaza eder” denmektedir (Ezgeç, 1942b: 7; Yaşınok, 1937a: 17). “Verilen vazifeyi zorla ya da korkarak yapmak, yalan söylemek, sürekli şikâyet etmek, dalkavukluk/yalakalık etmek, açıkgozlülük, üniformalı iken bir sivil ile çekişmek, senli-benli görüşmek” olarak sıralanan bir dizi eylem, askerin namusuna ve şerefine gölge düşüren eylemler olarak tanımlanmıştır (Bilgesu, [ty]b: 18-19). Ezgeç, askerin namus ve şerefine en yüksek alameti olarak üniformayı işaret eder ve şöyle der: “O elbiseyi giymiş olanlara herkes saygı gösterir. Başka nazarla bakar. Çünkü o elbisenin namus ve şerefi çok kutsidir” (1942b: 7). Böylelikle üniforma, askerin namus ve şerefi olmak gibi yeni bir anlam daha kazanır. Askeri değerleri, milliyetçi ideoloji ve değerlerle rahatlıkla birleştiren Ezgeç, “Türkler, namus ve şerefsiz hayata ölümü tercih ederler.” demektedir (1942b: 43).

Askeri değerlerin ve “terbiyenin” işlendiği bölümde, askerlikte esir düşmek ya da “doğru olmak” olarak tanımlanan fiillere aykırı davranışlarda bulunmak oldukça sert bir dille eleştirilir. Tüm ders kitaplarında, askerin “doğruluğuna” aykırı hareketler şöyle sıralanmıştır: “vazifeyi yapmamak, vazifeden kaçmak, muharebede cepheden kaçmak, silahını kullanmadan ya da kurşunu bitmeden esir düşmek, esir düştükten sonra sır saklamamak, başka bir arkadaşının yaptığı yanlışları saklamak, üste karşı yapılan müracaatın olumlu sonuç vermemesi halinde darılmak, gereksiz dargınlık göstermek, ajanlık, muhbirlik yapmak, ülkenin menfaatlerini düşünmemek” (Bilgesu, [ty]b: 41-42; Ezgeç, 1942b: 7-8; Yaşınok, 1937a: 20-22). Askerde son mermisini kullanmadan ya da kendisini savunmak için son çarelere başvurmadan esir düşen ya da karşı tarafa geçen kişiler “yurtsuz bir hain, kansız, soysuz, boşboğaz, alçak” gibi ifadelerle betimlenir. Bir başka kitapta ise, doğru olmamanın karşısı “şerefsizlik” olarak betimlenir ve cezasının çoğu kere kurşuna dizilmek olduğu belirtilerek, Ezgeç’in yukarıda alıntılıdığımız veciz sözüne benzer biçimde, “şerefsiz yaşamadansa, ölmek her Türkün şiarıdır” denir (Bilgesu, [ty]b: 43).

Cesaret de, askeri değerler sisteminin önemli parçalarından birini oluşturur. Cesaret, “korkmamak, her türlü tehlike karşısında vazife ve işi yapmak ve icabında canını feda etmektir” (Yaşınok, 1937a: 23). Cesaretin tersi ise “korkaklık” olarak belirtilir: “cesur olmıyan korkaktır. Korkak olan Türk değildir” (Bilgesu, [ty]b: 43). Ancak cesur olmak adına canını yok yere tehlikeye atmak da hoş karşılanmamaktadır. Yine daha önce gördüğümüz gibi, cesaret konusunda da bir askerden beklenen davranışlar çoğu kez Türklüğün erdemleriyle birleştirilir. İtaat, disiplin, doğruluk, şeref, namus ve cesaret gibi askeri değerlerle duygulara seslenmek söz konusu olduğunda milli değerlere gönderme yapılması neredeyse kaçınılmaz hale gelmektedir. Askeri değerler sisteminin, militarizmle milliyetçiliğin en rahat işbirliği yapabildiği alan olduğunu söyleyebiliriz, zira duyguları harekete geçirmek ve ahlaki değerlere seslenmek için militarizm daima milliyetçi söylemlere başvurmaktadır. İncelediğimiz askeri değerlerin hemen hepsinde Türklüğe gönderme yapılmaktadır; örneğin erdemli olmak Türklükle ilgili bir mesele olarak ele alınır. Ölümün ve öldürmenin bir değer ve erdem olarak ele alınması için, bunun millet gibi, vatan gibi, devlet gibi kutsallık, büyüklük, kıymet atfedilen şeyler için yapıldığı fikrinin yüceltilmesi gerekmektedir. Sıradan insanlardan, çok cesur olmaları, korkmamaları, gerekirse ölmeleri ya da öldürmeleri istendiğinde bunların büyük amaçlar uğruna olduğuna ikna edilmeleri için milliyetçilik önemli bir zemin oluşturmaktadır.

Sonuç

Millet-i müsellaha ve topyekûn savaş fikrinin egemen olduğu bir çağda, tüm (erkek) vatandaşların askerlik yaptığı ancak askerlik sürelerinin kıaldığı bir dönemde, geleceğin askerlerinin akıl, ruh ve beden eğitimi için ortaya çıkan Askerliğe Hazırlık dersleri, siyasal iktidarın gençlerin militarizasyonunu hedeflediği ile ilgili önemli ipuçları sunar. Bu derslerin, gençlerin militarize edilmeye çalışılması bakımından, en önemli ve çarpıcı özelliği, dersler kapsamında öğrencilere askerlermiş gibi seslenilmesi, öyle davranılmasıdır. Bu derslerde öğrenciler, sadece askerlik ve ordu kurumu hakkında bilgilendirilmemekte, doğrudan birer asker gibi yetiştirilmektedir. Özellikle ders kitaplarında yer alan askerliğe, silahlara, askeri haritalara ait oldukça teknik ve detaylı bilgiler, derslerden öğrencileri doğrudan askerliğe hazırlamasının beklendiğinin en açık örneğidir.

Öğrencilere derslerde yalnızca teknik bilgiler değil, militarist değerler de aktarılmakta, onlardan hayatlarının her alanında itaatkar, disiplinli ve cesur yurttaşlar olmaları beklenmektedir. Orduda herkesin ‘bir’ ve ‘eşit’ olduğu vurgulanırken; aslında öğrencilerden, bugün ve geleceğin asker-yurttaşı olarak, anonimleşmeleri, tektipleşmeleri beklenmektedir. Ancak bu birlik ve eşitlik, ordu içindeki ast ve üst ilişkisini kesinlikle zedelemeyen, buna engel teşkil etmeyen bir biçimde kurgulanmaktadır. Üstlere mutlak itaat ve saygı beklenmekte, üstlerin, liderlik vasıflarından ötürü ‘anonim’ ve ‘standart olan’dan farklı insanlar oldukları ifade edilmektedir. Bu nedenle, kurulan ast-üst ilişkisi, ordunun teknik bir gereksinimi gibi değil de, doğal bir durummuş gibi aksettirilmektedir. Derslerin en az yüzbaşı rütbesindeki subaylar tarafından verildiğini

düşündüğümüzde, öğrencinin bu ast-üst ilişkisini, henüz orduya katılmadan çok önce, sınıflarda deneyimlediğini söylemek mümkündür.

Yine Askerliğe Hazırlık dersleri bağlamında “milli ordu” millet ve devlet ile bütünleştirilmektedir. Bu bütünleştirmeden dolayı, milletlerin ve devletlerin menfaatlerinin uyuşmadığı konularda ordunun, savaşlar dolayısıyla bu meselelere müdahale etmesi de doğal addedilir. İki dünya savaşı arasındaki ruh halinin doğrudan etkisinin görüldüğü bu kitaplarda savaşlar, sorunların halledilmesi için bir yöntem olarak doğallaştırılırken; barış mefhumu, arzu edilirliliği zaman zaman dile getirilse de, çoğunlukla boş bir ideal, beyhude bir çaba olarak nitelendirilir ve küçümsenir. Böylesi bir ortamda, öğrencilerin kendilerini her an olası bir savaş için hazır hissetmeleri beklenir. Dolayısıyla barış zamanları, aslında savaş için hazırlanan zamanlar olarak değerlendirilir. Savaş öncesinde ve savaş sırasında, savaşa olumlu katkılar yapmak askerlerin olduğu kadar, asker olmayan yurttaşların da vazifeleri arasındadır. Bu nedenle, derslerde, öğrencilere, diğer yurttaşlara da aktarmaları beklenerek, savaş öncesinde ve seferberlik halinde yapmaları gerekenler detaylı biçimde sunulur.

Askerlik ve eğitimin birleştirildiği bir alan olarak Askerliğe Hazırlık dersleri, farklı adları ve farklılaşan içeriğiyle uzun yıllar Türkiye’deki eğitim sisteminde etkili olmayı sürdürmüştür. Askeri eğitimin, genel eğitim sistemi içinde bu denli revaçta olmasının en temel sebebi, derslerin hem bir hak hem de bir ödev olarak görülen Türkiye’deki zorunlu askerlik pratiğinin erken yaşlardan itibaren meşruluğunu sağlama işlevi görmesidir. Bunun da ötesinde, ders kitaplarının ordu mensupları tarafından hazırlanması ve derslerin askerler tarafından verilmesi de, askeri olanın doğrudan sivil hayat içinde yer bulmasını ve ders içerikleriyle de yüceltilmesini beraberinde getirmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde, öğretmenlik ve askerlik mesleklerinin popülerliği ve etkisi düşünüldüğünde ise, sınıftaki asker-öğretmen figürü daha da dikkat çekici hale gelmektedir. Yine derslerin içeriği de, dönemin askeri ihtiyaçları doğrultusunda değiştirilebilmektedir; örneğin savaşın yakın bir tehdit olarak algılandığı erken Cumhuriyet döneminde silah eğitimi, silahların tanıtılması gibi daha pratik faydalar sağlamak amaçlanırken, son dönem Milli Güvenlik dersleriyle “iç ve dış düşmanlar” a karşı bir ideolojik mücadele yürütülmekteydi. Derslerin 2012 yılında müfredattan kaldırılması ise, eğitimdeki militarist öğelerin tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Zira vatandaşlık bilgisi kitaplarından müzik kitaplarına kadar pek çok ders kitabında, militarist ifadelerle rastlanabilmektedir (bkz. Altınay, 2009).

Bu inceleme kapsamında ders kitaplarının tüm içeriğinin derinlemesine bir analizi mümkün olmadığından, örneğin, Harp Tarihi bölümleri ya da 1937 yılında kız öğrenciler için aynı derslerin zorunlu hale getirilmesinden sonra yazılan kız öğrencilerin ders kitapları¹⁸ da militarizmin tarihle ve toplumsal cinsiyetle nasıl ilişkilendiği sorusu üzerinden daha çok araştırmanın konusu olmaya muhtaçtır.¹⁹ Yine son söz olarak belirtmek istediğimiz bir nokta da şudur ki, bizim bu çalışma boyunca ele aldıklarımız, esasında siyasetin hedeflediklerini ve pratiğe koyduğu

18 Kız öğrencilere mahsus yazılmış Askerliğe Hazırlık dersi kitapları şunlardır: Tipi (1941a); (1941b); Bilgesu, [ty].

19 Özdamar, tezinin bir bölümünde kız öğrencilerin ders kitaplarını ve bu kitapların toplumsal cinsiyetle ilişkisini incelemektedir. Bkz. Özdamar (2007: 62-72).

kadarını içerir. Bu ilişkinin diğer ucunda bulunan gençlerin, bu yolla, ne kadar etkilendikleri, bu derslerden neyi, nasıl algıladıkları, derslerin sınıflarda aslında nasıl yaşandığı meselesi, üzerine düşünülmesi ve incelenmesi gereken bir alan olarak ortada durmaktadır. Gençlerin cephesinde neler yaşandığı ile ilgili boşluğun, anı, hatırat, gazeteler, dergiler ya da sözlü tarih çalışmaları gibi alternatif tarihyazımı araçlarıyla birlikte yeniden düşünülmesi ve doldurulmaya çalışılması, Cumhuriyet'in gençlik ve eğitim politikaları tartışmalarını daha da zenginleştirecektir.

Kaynakça

- Akın, Y. (2004) “Gürbüz ve Yavuz Evlatlar”: *Erken Cumhuriyet’te Beden Terbiyesi ve Spor*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akmeşe, H. N. (2005) *The Birth of Modern Turkey: The Ottoman Military and the March to World War One*, Londra: I.B. Tauris.
- Altınay, A. (2003), “Militarizm ve İnsan Hakları Ekseninde Milli Güvenlik Dersi”, içinde B. Çotuksöken (der.) *Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, ss. 138-157.
- Altınay, A. (2004a) “Eğitimin Militarizasyonu: Zorunlu Milli Güvenlik Dersi”, içinde A. İnel, ve A. Bayramoğlu (der.) *Bir Zümre, Bir Parti. Türkiye’de Ordu*, İstanbul: Birikim Yayınları, ss.179-200.
- Altınay, A. (2004b) *The Myth of The Military-Nation*, New York: Palgrave Macmillan.
- Altınay, A. (2009) “Can Veririm, Kan Dökerim”: Ders Kitaplarında Militarizm”, içinde G. Tüzün (der.) *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, ss.143-165.
- Askerliğe Hazırlık Tedrisatı, Askeri Ehliyetname Almak ve İhtiyat Zabiti Hazırlık Kit’aları Hakkında 60 Numaralı Talimatname* (1927) Ankara: Erkan-ı Harbiye Umumiye Matbaası.
- Ateş, S. Y. (2012) *Asker Evlatlar Yetiştirmek: II. Meşrutiyet Dönemi’nde Beden Terbiyesi, Askeri Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balcıoğlu, M. (1997) “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Gençliğin Savaşa Hazırlanması İle İlgili İki Belge İki Görüş”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 5(20): 465-473.
- Balcıoğlu, M. (1999), “Osmanlı Genç Derneklerinden İnkılap Genç Derneklerine”, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-43/osmanli-genc-derneklerinden-inkilap-gencleri-derneklerine> [Erişim tarihi: 16.07.2014].
- Beşikçi, M. (2009) “Militarizm, Topyekün Savaş ve Gençliğin Seferber Edilmesi: Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu’nda Paramiliter Dernekler”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 8: 48-92.
- Beşikçi, M. (2010), “Son Dönem Osmanlı Harp Tarihi ve Topyekün Savaş Kavramı”, *Toplumsal Tarih*, 198: 62-69.
- Bilgesu, H. [ty], *Askerliğe Hazırlık Notları Ortaokul ve Liselere İlaveten Kız Çocuklara Okutulacak Kısım*, İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Bilgesu, H. [ty]a, *Askerliğe Hazırlık Notları Birinci Kitap*, İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Bilgesu, H. [ty]b, *Askerliğe Hazırlık Notları İkinci Kitap*, İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Birtek, F. (1942a) *Askerliğe Hazırlık I*, Ankara: Maarif Matbaası.
- Birtek, F. (1942b) *Askerliğe Hazırlık II*, Ankara: Maarif Matbaası.
- Birtek, F. (1942c) *Askerliğe Hazırlık III*, Ankara: Maarif Matbaası.
- Cemil T. (1928) *Askerliğe Hazırlık Dersleri 1. Kitap*, İstanbul: Harbiye Mektebi Matbaası.
- Cheron, A. (1911) “Militaire (Préparation)”, *Édition électronique du Nouveau Dictionnaire de Pédagogie et d’Instruction primaire sous la direction de Ferdinand Buisson*, <http://www.inrp.fr/edition-electronique/lodel/dictionnaire-ferdinand-buisson/document.php?id=3184> [Erişim tarihi: 16.07.2014].
- Ezgeç, H. (1942a) *Askerliğe Hazırlık I*, Ankara: Maarif Matbaası.
- Ezgeç, H. (1942b) *Askerliğe Hazırlık II*, Ankara: Maarif Matbaası.
- Galland, O. (2002) *Les jeunes*, Paris: Éditions la Découverte.
- İnan, A. (1930) *Askerlik Vazifesi*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Kaplan, İ. (2002) “Milli Eğitim İdeolojisi”, içinde T. Bora (der.) *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.788-799.

- Leonard, F. E. (1923) *A Guide to the History of Physical Education*, New York: Lea&Febirger.
- Levi, G. ve J. C. Schmitt (1997) *A History of Young People in the West*, Cambridge, London: Harvard University Press.
- Loriga, S. (1997) "The Military Experience", içinde G. Levi ve J. C. Schmitt (der.), *A History of Young People içinde the West*, Cambridge, London: Harvard University Press, ss.11-36.
- Lucassen, J. ve E. J. Zürcher (2003) "Zorunlu Askerlik ve Direniş: Tarihi Çerçeve", içinde E. J. Zürcher (der.), *Devletin Silahlanması, Ortadoğu ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.1-22.
- Lüküslü, D. (2009) *Türkiye'de "Gençlik Miti" 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lüküslü, D. ve Ş. Dinçşahin (2011) "Selim Sırrı Tarcan ve Beden Eğitimi", *Bilgi ve Bellek*, 9: 44-64.
- "Maarif Şuunu - Erkek Lise Sınıflarıyla Erkek Muallim Mekteplerinin Son İki Sınıflarında Yapılacak Askeri Tedrisat ve Talimler Hakkında Talimatname" (1926) *Muallimler Birliği Mecmuası*, 17: 780-781.
- Maarif Vekaleti Tebliğler Mecmuası* (1927) 14.
- Milli Savunma Bakanlığı (2014) *Askerlik Hizmet Süreleri*, http://www.asal.msb.gov.tr/er_islemleri/gun.kadar%20askerlik%20hiz.htm [Erişim tarihi: 17.07.2014].
- Neyzi, L. (2001) "Object Or Subject? The Paradox Of « Youth » In Turkey", *Autrepart*, 18: 101-117.
- Özcan, G. (2010) "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi" içinde E. Balta-Paker ve İ. Akça (der.) *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.175-221.
- Özdamar, H. (2007) *1930-1945 Arası Dönemde Türkiye'de Militer Anlayış ve Yansıması*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özege, M. S. (1991) *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu Cilt I (A-D)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Sakaoğlu, N. (2003) *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Terret, T. (2003) "France", içinde J. Riordan ve A. Krüger A. (der.) *European Cultures in Sport: Examining the Nations and Regions*, Bristol: Intellect, ss.103-121.
- Tipi, T. (1941a), *Askerliğe Hazırlık I: Kızlar İçin*, Ankara: Maarif Matbaası.
- Tipi, T. (1941b) *Askerliğe Hazırlık III: Kızlar İçin*, Ankara: Maarif Matbaası.
- Toprak, Z. (1998) "Meşrutiyet ve Mütareke Yıllarında Türkiye'de İzcilik", *Toplumsal Tarih*, 52: 13-20.
- Ünder, H. (2000) "Atatürk ve Kadınların Askerliği", *Tarih ve Toplum*, 195: 51-58.
- Ünder, H. (2001) "Goltz, Millet-i Müsellaha ve Kemalizmdeki Spartan Öğeler", *Tarih ve Toplum*, 206: 45-54.
- Üstel, F. (2004) *Makbul Vatandaşın Peşinde, II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yaşınok, N. (1937a) *Askerliğe Hazırlık Dersleri II*, İstanbul: Hilmi Kitap Evi.
- Yaşınok, N. (1937b) *Askerliğe Hazırlık Dersleri IV*, İstanbul: Hilmi Kitap Evi.
- Yaşınok, N. (1937c) *Askerliğe Hazırlık Dersleri V*, İstanbul: Hilmi Kitap Evi.
- Yaşınok, N. (1939) *Askerliğe Hazırlık Dersleri III*, İstanbul: Hilmi Kitap Evi.
- Yaşınok, N. (1940-41) *Askerliğe Hazırlık Dersleri I*, İstanbul: Hilmi Kitap Evi.